

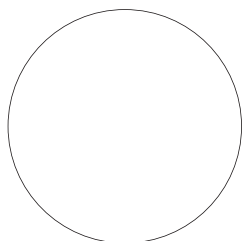
KUNGL. VETENSKAPS-
OCH VITTERHETS-SAMHÄLLET
I GÖTEBORG

MINNESTAL

hållna på högtidsdagarna

1999–2000

GÖTEBORG 2001

Redaktör:
PAUL HALLBERG

ISSN 0349-893X
Rundqvists Boktryckeri, Göteborg 2001

INNEHÅLL

Svenska ledamöter avlidna 1998. Minnestal

Bo Särilvik (1928–1998). Av <i>Jörgen Westerståhl</i>	7
Nils Gralén (1912–1998). Av <i>David Dyrssen</i>	13
Lennart Breitholtz (1909–1998). Av <i>Lars Lönnroth</i>	19
Jörgen Weibull (1924–1998). Av <i>Christer Winberg</i>	25
Erik Wistrand (1907–1998). Av <i>Emin Tengström</i>	31
Gösta Liebert (1916–1998). Av <i>Folke Josephson</i>	37

Svenska ledamöter avlidna 1999. Minnestal

Nils Svartholm (1913–1999). Av <i>Jan S. Nilsson</i>	45
Torgny Segerstedt (1908–1999). Av <i>Sture Allén</i>	51
Alf Åkerman (1923–1999). Av <i>Atte Nyberg</i>	57
Olof Rydbeck (1911–1999). Av <i>Bernt Rönnäng</i>	63
Göran Axel-Nilsson (1907–1999). Av <i>Jan Hult</i>	69
Ragnar Fänge (1920–1999). Av <i>Stefan Nilsson</i>	75
Bertil Stener (1920–1999). Av <i>Lennart Angervall</i>	81

[Blank]

SVENSKA LEDAMÖTER

av Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg
avlidna under 1998

Minnestal

[Blank]

BO SÄRLVIK
1928–1998

Minnesteckning

av

JÖRGEN WESTERSTÅHL

Bo Söderström

Professor emeritus Bo SÄRLVIK, född 1928, avled den 25 januari 1998. Han invaldes 1986 i Kungl. Samhällets 6:e klass.

Bo Hilding Särllvik växte upp i Borås, där fadern tjänstgjorde som underofficer och slutade som löjtnant. Bo tog studenten på reallinjen, vilket blev en tillgång för honom vid den typ av statsvetenskapliga studier som han senare kom att ägna sig åt. Eftersom hans primära intresse för högskolestudier gällde ämnet historia, måste han enligt då gällande regler först komplettera sin studentexamen med latin.

Bo Särllvik och jag arbetade under lång tid nära samman i utvecklingen av ämnet statskunskap i Göteborg. Det var en för ämnet lyckosam dag när Bo under min första termin våren 1953 dök upp och uttalade sitt intresse för att bedriva fortsatta studier i ämnet. Sin grundutbildning hade han fått av Edvard Thermænius, en av de många vikarierna under min företrädares tid. Thermænius, utbildad vid Skytteanum i Uppsala, hade som forskare beträtt delvis nya vägar men var vid denna tid föga populär bland många av sina jämnåriga kolleger, bl.a. för sina insatser i Informationsstyrelsen under kriget. Thermænius företrädde en konservativ livssyn med inslag av cynism. Bo Särllvik var hela sitt liv fast förankrad i svensk socialdemokrati; bl.a. hade han under en tid, parallellt med Olof Palme, varit anställd hos statsminister Tage Erlander. Bo uppskattade Thermænius som lärare, och där fanns en ömsesidig respekt.

Redan på hösten samma år hade rektorn för Göteborgs högskola, Hjalmar Frisk, låtit sig övertyga att skaffa statskunskapen egna institutionslokaler, där vi kunde undervisa, men framför allt bedriva den typ av forskning, baserad på massdata, som då före datoriseringens tid oundgängligen krävde utrymmen för hantering av intervjuformulär, tidningar etc.

Vid sidan av den traditionella undervisningen om Sveriges grundlagar m.m. inledde Bo och jag en politikkurs under den från Harold Lasswell lånade devisen "Politik eller vem får vad, hur och när?". Tanken var att skaka om de studerande och för en stund flytta deras blick från det formella regelverket till politiken som en dynamisk process. Vad forskningen beträffar inledde vi omfattande propaganda-analytiska studier. En tanke var att den som känner de olika propagandateknikerna också skall ha förmåga att undvika *bias* i sin egen framställning. Främst utvecklades emellertid valforskningen. Efter en provundersökning 1954 genomfördes den första riksomfattande väljarstudien 1956, delvis finansierad genom bidrag från de större politiska partierna.

Bo hade härvidlag en fördel av sin ingående kännedom om politiskt arbete på olika nivåer. Den kom till nytta, när det gällde att formulera relevanta politiska attitydfrågor till allmänheten, vilka senare kunde återkomma från val till val.

Redan 1957 gav författningsutredningen Bo i uppdrag att genomföra en studie av opinionsbildningen i samband med detta års folkomröstning rörande tjänstepensionsfrågan. Bo levererade ganska snabbt en SOU-skrift, som väsentligt bidrog till att övertyga både regering och riksdag om det värdefulla i att få denna nya typ av information om den politiska åsiktsbildningen. Det blev härigenom möjligt för institutionen att etablera det fruktbara, via statsbudgeten finansierade samarbete med Statistiska centralbyrån som fortfarande består och där centralbyrån svarar för själva intervjuarbetet, medan institutionen formulerar frågorna och analyserar resultaten. Från och med 1960 års valundersökning tog Bo över huvudansvaret för dessa undersökningar.

Vid sidan om de rapporter från väljarundersökningarna som togs in i den löpande officiella valstatistiken publicerade Bo resultat väsentligen i form av uppsatser, vanligen på engelska, beträffande speciella frågeställningar. Det blev en uppsatsserie som gjorde honom till en internationellt uppmärksam valforskare. De återkommande valen gjorde arbetet med valundersökningarna till en mer eller mindre kontinuerligt pågående verksamhet. Det dröjde till 1970 innan Bo presenterade en sammanläggningsavhandling för doktorsgraden. Valundersökningarna blev snart det främsta inslaget i institutionens särskilda forskningsprofil, och här gjorde Bo en grundläggande, bestående insats.

Sverige har efter Ann Arbor, Michigan, den längsta obrutna serien av valundersökningar. På initiativ av Jean Blondel, direktör för den

europiska statsvetenskapliga organisationen, inbjöds Bo Särllvik 1973 att bli professor vid University of Essex i England för att hjälpa till med utvecklingen av de engelska valundersökningarna. (Det var vid denna tid alldeles omöjligt att skaffa en ytterligare professur till Göteborg.) Bo tog initiativ till flera engelska valstudier och avslutade sin verksamhet där med att (tillsammans med Ivor Crewe) publicera boken *Decade of Dealignment*, som utgör ett viktigt bidrag till de engelska väljarundersökningarna.

Vid min avgång från professuren 1982 blev Bo professor i Göteborg och verkade här fram till sin pensionering. Han hade dessförinnan utvidgat sitt forskningsintresse till komparativ partiforskning och studier av politiska ideologier. Hans vidsträckta orientering, omfattande beläsenhet och generösa hjälpsamhet uppskattades mycket av de nya doktoranderna. Institutionen hade under hans bortovaro byggts ut i olika riktningar, och Bo tog nu på sig uppdragen först som dekanus vid samhällsvetenskapliga fakulteten vid universitetet och senare också som huvudsekreterare i Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet under sin återstående tjänstgöringstid.

Bo Särllvik var en utpräglad forskarbegåvning och ägde stor analytisk skärpa och klarhet. Vad som främst tycks mig karakterisera honom som person var allvaret och helgjutenheten i hans engagemang. Vad han åtagit sig fullföljde han minutiöst och utan hänsyn till den tid han fick sätta av. Han var också en människa med en grundläggande positiv syn på sin omgivning. Det enda han hade svårt att fördrå var slarv. Den moralism som präglade hans person var emellertid inbäddad i en stor fond av välvilja mot andra. Den allvarlige forskaren efterlämnar en ljus, mänsklig bild.

[Blank]

NILS GRALÉN
1912–1998

Minnesteckning

av

DAVID DYRSSEN

W. L. C. C. C.

Professor emeritus NILS GRALÉN avled den 17 mars 1998. Han var ledamot av Kungl. Samhällets 3:e klass sedan 1952 och dess ordförande 1972 samt 1977 inför Kungl. Samhällets 200-årsjubileum. Han var också ledamot av Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien sedan 1950 och Kungl. Vetenskapsakademien sedan 1968.

Nils Gustaf Josef Gralén föddes i Örebro den 3 april 1912 som son till folkskoleinspektör Josef Gralén och dennes hustru Ruth, f. Nilsson. Efter folkskolläraryxamen påbörjade han studier i naturvetenskap vid Uppsala universitet. Han övertalades av nobelpristagaren The Svedberg att ägna sig åt makromolekylär kemi. Svedberg hade redan 1924 konstruerat ultracentrifugen, som blev ett viktigt redskap i Nils Graléns forskning. Redan 1938 publicerade Gralén sitt första arbete tillsammans med Svedberg. Det följdes av ytterligare sex arbeten fram till 1944, då Gralén disputerade på avhandlingen *Sedimentation and Diffusion Measurements on Cellulose and Cellulose Derivatives*. Ett viktigt resultat av avhandlingsarbetet var bestämningen av den nativa cellulösans molekylvikt. Gralén visade också att hans molekylviktsmätningar inte överensstämde med Staudingers viskositetsregel. Cellulosan hade betydligt högre molekylvikt än vad tidigare uppmätts. Andra medförfattare till Nils Gralén vid denna tid, som var mycket fruktbar för kemien i Uppsala, var Bror Holmberg, Sven Brohult, Olof Samuelson och Bengt Rånby.

Efter disputationen blev Gralén endast 32 år gammal föreståndare för det nyinrättade Svenska textilforskningsinstitutet (TEFO); denna befattning upprätthöll han fram till 1966. År 1945 blev han docent i textilkemi vid Chalmers tekniska högskola och 1948 professor i ämnet. Textil- och konfektionsindustrin var då Sveriges tredje största industri. Med rektor Sven Hultin som styrelseordförande för TEFO skapades goda kontakter med Chalmers, och en ny byggnad uppfördes för TEFO på Chalmersområdet.

Den skicklighet i naturvetenskaplig forskning, som Nils Gralén hade förvärvat vid The Svedbergs institution för fysikalisk kemi, kom att präglade arbetet vid TEFO under ett tiotal år. Man mätte friktionen mellan enstaka textilfibrer och utvecklade teorin för dessa mätningar. Man jämförde olika fibrer med avseende på deras fysikalisk-kemiska egenskaper och undersökte deras ytegenskaper och textilfärgers ljusstålighet m.m. Gralén och hans medarbetare upptäckte genom elektronmikroskopering att ullfibern hade ett yttermembran, epicuticula, som bestämde den nativa ullfiberns ytegenskaper och som avlägsnades vid olika bearbetningar av ullen. Epikutikulan är kemiskt mer beständig än den fjälliga kutikulan och bidrar till ullfiberns vattenavvisande egenskaper. TEFO hade en ledande ställning, och under många år fick man stora amerikanska anslag för bomullsforskning.

Nils Gralén var en utmärkt föreläsare och lärare och en god handledare. År 1960 fick Chalmers sin första kvinnliga doktor, numera professor emeritus Marianne Kärrholm, som disputerade på avhandlingen *Solver-Assisted Dyeing of Wool*. Hon tilldelades Albert Wallins pris år 1966 och har i *Chalma Mater* gett ett mycket levande porträtt av Gralén.

Nils Gralén åtnjöt stort förtroende som ledare och var först prorektor vid Chalmers 1958–66 och sedan rektor 1966–74. Under denna tid växte forskningsresurserna inom Chalmersområdet enormt. Nils Gralén var med om att avstyra utredningsförslaget i U68 om en sammanslagning av Chalmers tekniska högskola och Göteborgs universitet. Som förste rektor i Sverige släppte han in studerande i högskolans styrelse. Även den marina kemien fick stöd av Gralén, som i samband med Göteborgs 350-årsjubileum år 1971 tog initiativet till Nobelsymposiet ”The Changing Chemistry of the Oceans”. Hans forskarkollega från Uppsalatiden, nobelpristagaren Arne Tiselius, höll inledningsanförandet vid detta symposium.

Förtroendet för Nils Gralén gjorde att han erhölet en mängd uppdrag. Han var vice preses för IVA 1960–62 och dess preses 1980–82. Han var ledamot i ett flertal styrelser, t.ex. för Svenska textilforskningsinstitutet 1966–81 (ordf. 1977–81), Statens skeppsprovninganstalt 1967–74, Chalmers provninganstalt 1966–73, Isotoptekniska laboratoriet 1970–73, Svenska träforskningsinstitutet och Svenska Mässan ävensom ordförande i styrelsen för Glasforskningsinstitutet och STU:s nämnd för miljövärdsteknik 1972–75, ledamot av organisationskommittén för

etableringen av Lunds tekniska högskola 1961–69 samt under 15 år (1953–68) ledamot av Statens tekniska forskningsråd.

Nils Gralén hade ett stort intresse för Chalmers' personhistoria och gjorde 1986 en levnadsteckning av Carl Palmstedt (1785–1870). År 1992 skildrar han August Wijkander, Gustaf Dalén m.fl. i skriften *Chalmers-gestalter*.

Nils Gralén var inte bara en skicklig vetenskapsman, lärare och ledare utan även en person som med sin begåvning och sitt lugna och jämna humör vann respekt och tillgivenhet som människa. Han och hustrun Mildred, som avled året innan Gralén fyllde 80 år, hade ett mycket gästfritt hem. Nils Gralén var mycket musikalisk, älskade spex och spelade gärna piano.

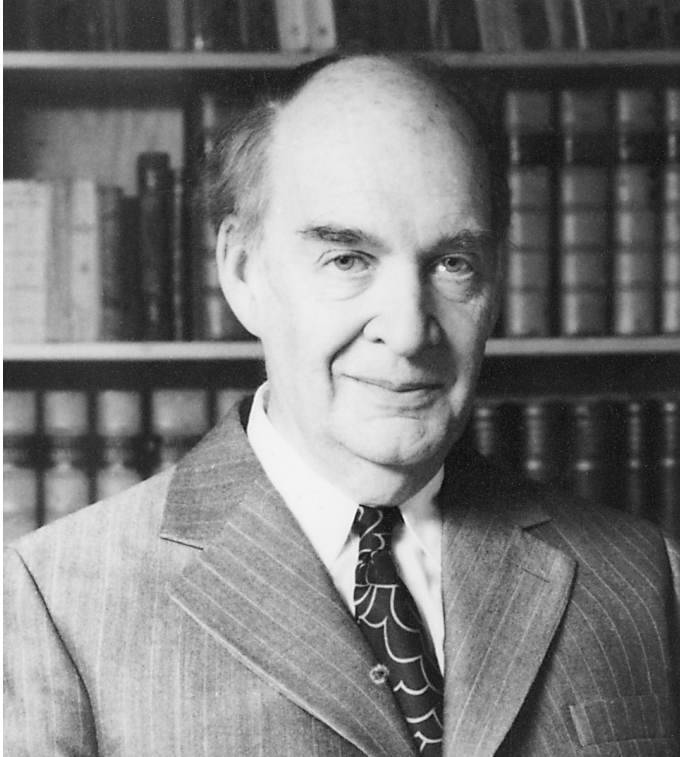
Blank

LENNART BREITHOLTZ
1909–1998

Minnesteckning

av

LARS LÖNNROTH

Lemait Breitholtz

Professor emeritus LENNART GUNNAR BREITHOLTZ, ledamot av Kungl. Samhällets Vitterhetsavdelning sedan 1965, avled den 27 maj 1998 i en ålder av 88 år. Han var professor i litteraturhistoria med poetik vid Göteborgs universitet från 1960 till sin pensionering 1975, dessförinnan docent i Uppsala (1949–60) och lektor vid högre allmänna läroverket i Västervik (1947–52). Hans forskningar gällde främst 1700-talets svenska litteratur, framför allt den fransklassiska dramatiken, men han gjorde också banbrytande insatser som utforskare av fornregkisk fars och komedi. För en större allmänhet var han mest känd som litteraturhistorisk handboks författare och som utgivare av det mäktiga verket *Litteraturens klassiker* i 18 band.

Breitholtz var en briljant litteraturforskare och en spirituell föreläsare, i sin yttre framtoning lik de fransklassiskt skolade aristokrater som dominerade 1700-talets vittra salonger med sin kvickhet. Att han i sin forskning kom att inrikta sig på den litteratur som skapades i sådana salonger var knappast en tillfällighet. Som professor hamnade han dock efterhand i fel tid och på fel plats. Trots att han genomförde de flesta av sina akademiska projekt med elegans och blixtrande intelligens, fick han därför knappast i livstiden det erkännande som han i rikt mått förtjänade.

Karriären inleddes under mellankrigstiden på Anton Blancks forskningsseminarier i Uppsala. Blanck och hans lärjungar, bland vilka Breitholtz hörde till stjärnorna, var i allmänhet inte särskilt intresserade av modern litteratur eller av estetiska frågor, men de hade ett lidelsefullt intresse för litteraturhistoriska problem, och de bidrog till att skärpa kraven på källkritik och strikt vetenskaplig argumentation i doktorsavhandlingarna. Det gällde framför allt att kartlägga litterära genrens, idéers och smakströmningars uppkomst och utveckling mot bakgrund av noggranna källstudier och djupgående lärdom om västerländsk litteraturtradition. Lennart Breitholtz blev tidigt en skicklig och fruktad oppo-

nent, som effektivt malde sönder dåligt underbyggda argument hos andra litteraturforskare.

Doktorsavhandlingen *Våra första franskklassiska dramer* (1944) blev en föredömlig genrehistorik, som genom omsorgsfull analys av Dalins tragedi *Brynilda* och andra numera bortglömda dramatexter från 1700-talet spred ljus över ett grundläggande skede i svensk teaterhistoria. Avhandlingen följdes upp av *Le théâtre historique en France jusqu'à la Révolution* (1952), *Studier i operan Gustaf Wasa* (1954) och *Studier i frihetstidens diktning* (1956), där Breitholtz med en Hercule Poirots skarpsinne löser ett antal knepiga forskningsproblem.

Meriteringen för professur fortsatte med källkritiska studier i den äldsta grekiska komedins uppkomst och förhistoria, efterhand resulterande i den internationellt uppmärksammade boken *Die dorische Farce* (1960). Breitholtz' föreläsningar om detta ämne – illustrerade med roliga ljusbilder – hörde till mina och Sven Delblancs första glädjeämnen som litteraturstuderande i Uppsala. Vi trollbands av föreläsarens lärda argumentation men också av hans uppenbara förtjusning över de grovt obscena groteskerierna i grekernas tidiga farsupptåg.

När Breitholtz 1960 blev professor i Göteborg – där det på den tiden bara fanns en enda professur – startade han ett antal stora handboksprojekt, som han genomförde med bravur och handlingskraft: *Västerlandets litteraturhistoria* (1963–64), *Litteraturens klassiker* (1961–74) och *Epoker och diktare* (1971–72). Sin skicklighet som litterär essayist demonstrerade han i *Monsieur Bovary och andra essayer* (1969). Han fick också flera utomordentliga elever i forskarutbildningen, t.ex. Gunilla Dahlberg, Sverker Göransson och Börje Räftegård.

Som litteraturlärare i Göteborg råkade Breitholtz dock ut för en hel del oväntade svårigheter. Han hade oturen att efterträda Staffan Björck och Gustaf Fredén, som båda gjort sig varmt älskade genom inspirerad undervisning och starkt engagemang för aktuella estetiska problem och för dikten som ordkonst. Bland unga skönandar uppfattades Breitholtz orättvist som ointresserad eller oberörd av diktens skönhetsvärden. Dessutom kom han på 70-talet i viss motsättning till institutionens marxister, som flockades kring docenten Kurt Aspelin. Lenart Breitholtz uppskattade visserligen Aspelin och de flesta i kretsen kring honom som forskare och medarbetare, men däremot ogillade han politiseringen av institutionens verksamhet och även den nya litteraturteori som Aspelinkretsen förde fram.

Efterhand blev Breitholtz besviken på utvecklingen inom sitt ämne, som inte längre svarade mot hans egna forskningsideal. Efter pensioneringen uppsökte han inte sin gamla arbetsplats. Periodvis vistades han i Frankrike eller Rom, där han ostört kunde ägna sig åt den klassiska kultur han älskade. Han skrev en populär bok med titeln *Vid medeltidens gryning. Rom under barbarernas svärd* (1983), där hans kärlek till klassisk humanism kommer till tydligt uttryck. Möjligen kände han sig som en gammal stoisk romare som med möda undgått barbarernas svärd.

När man någon sällsynt gång träffade honom under hans sista år, påminde han om en sådan romare – eller kanske ännu hellre om en de-troniserad grandseigneur som gått i exil under franska revolutionen och därmed i sista ögonblicket undgått giljotinen. Han föreföll ensam och trött och hade synbarligen mist sin forna entusiasm för den litteraturhistoriska forskarvärlden.

Till skillnad från mycket av den litteraturforskning som han ogillade kommer Breitholtz' forskning – det är min övertygelse – att leva kvar och beundras av kommande generationer. Han kommer också att bevaras i tacksamt minne av de forskare som haft förmånen att vara hans elever.

Blank

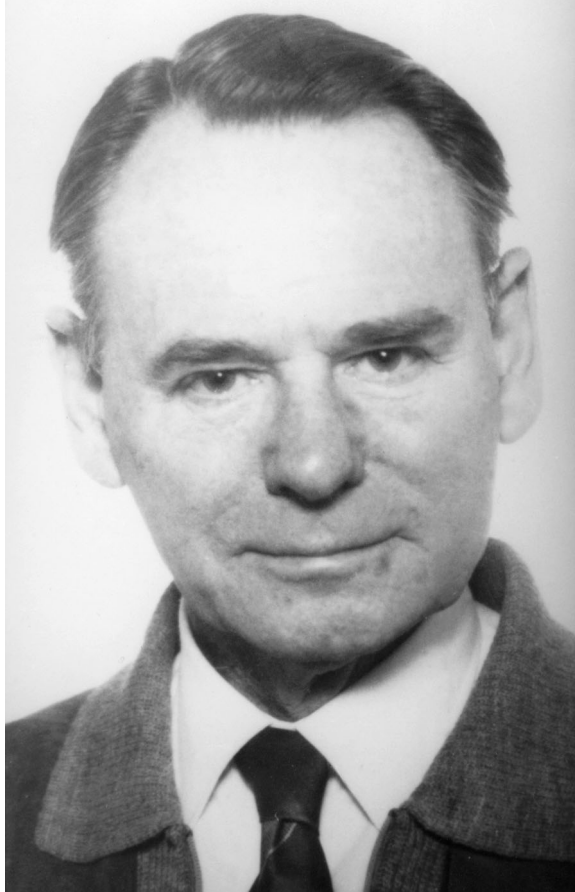

JÖRGEN WEIBULL
1924–1998

Minnesteckning

av

CHRISTER WINBERG

Jüri Weikura

Professor emeritus JÖRGEN WEIBULL avled den 8 september 1998, 74 år gammal. Han var professor i historia i Göteborg mellan 1977 och 1990 och ledamot av Kungl. Samhället sedan 1977.

Hans Jörgen Weibull föddes i Lund den 25 april 1924 och härstammade från en känd historikersläkt. Både hans farfar Martin och hans farbror Lauritz var professorer i Lund, och hans far Curt fick motsvarande tjänst i Göteborg 1927, vilket gjorde att den då tre år gamle Jörgen kom att flytta hit till staden. Bröderna Lauritz och Curt betraktas som den svenska historieforskningens förnyare i seklets början, och 1900-talets dominerande svenska historikerskola kallas ofta helt enkelt för Weibullskolan. Det var således ett tungt arv Jörgen Weibull hade att förvalta, när han på 40-talet började studera historia i Lund. Han publicerade 1952 den tryckta licentiatavhandlingen *Tionden i Skåne under senare delen av 1600-talet*, en kameralhistorisk studie. Därefter gick han över till ett helt annat ämnesområde, politisk historia, med tyngdpunkt på utrikespolitik. Han disputerade 1957 på avhandlingen *Karl Johan och Norge 1810–1814*, en studie om svensk-norska unionens uppkomst. Fem år senare gav han ut en studie om unionens slutskede, *Inför unionsupplösningen. Konsulatsfrågan*. Han var vidare under 60-talet medarbetare i Lunds universitets historia och skrev där om perioden efter 1868. När boken kom ut jubileumsåret 1968, hade Jörgen Weibull hunnit bli professor i Danmark, först i Århus, sedan i Ålborg, där han ett kort tag var rektor. 1977 återkom han till sin ungdomsstad som professor, jämt 50 år efter det att hans far tillträtt samma professur.

Även om Jörgen Weibull 1986 publicerade ett band i *Bonniers världshistoria*, den del som handlar om perioden 1918–39, kan man nog säga, att hans tyngre vetenskapliga författarskap i huvudsak var avslutat på 1960-talet. Han var aktiv i de första s.k. nordiska metodkonferenserna på 1960-talet, som utgjorde ett led i den omvälvning av

historieämnet som kom att leda till att Weibullskolan försvann. På det hela taget stod dock Jörgen Weibull tämligen främmande för – men inte fientlig mot – den omorientering som skedde, först mot en samhällsvetenskapligt färgad socialhistoria, sedan mot en antropologiskt inspirerad kultur- och mentalitetshistoria. Det område han hade varit inne på i licentiatavhandlingen, kameralthistorien, uttryckte han ofta sin avsmak för. Det tålamodsprövande arbetet med skattelängder var inte något som passade Jörgen Weibulls läggning. Hans hjärta fanns hos 1800- och ännu mer 1900-talets politiska historia. Till skillnad från sin farbror och far kan han knappast kallas någon förnyare av ämnet.

Hans verksamhet under senare år kom i hög grad att röra vad som nu kallas högskolans tredje uppgift, dvs. förmedling av forskningsresultat. Här gjorde han en mycket stor insats för historieämnet och historieintresset i landet. Det var en uppgift som passade Jörgen Weibull perfekt. Han trivdes med att vara en massmedial figur och är förmodligen den svenske historiker som gjort sig mest känd utanför universitetsvärlden. Han knöt i sin populärvetenskapliga verksamhet gärna an till aktuella politiskt problem; själv var han politiskt aktiv i familjens radikalt liberala tradition. I denna mera utåtriktade verksamhet visade han också ett stort engagemang för den kultur- och socialhistoria som han vetenskapligt var mindre intresserad av. Den göteborgska anknytningen var viktig: han var en av initiativtagarna till det stora projektet om stadens varvsindustri, han var aktiv i den marinarkeologiska utforskningen av ostindiefararen Göteborg, och han var en stridbar kämpe för att bevara Vasastadens unika miljö.

Som akademisk lärare var Jörgen Weibull framstående. Han kunde vara en entusiasmerande föreläsare, och hans seminarier var ibland lysande; han hade en ovanlig förmåga att snabbt upptäcka svaga punkter i en argumentation, att elegant sammanfatta det väsentliga i en diskussion och att se problem ur helt nya infallsvinklar.

Jörgen Weibull var en person som var välkänd i mycket breda kretsar. Hans bakgrund i en ansedd akademisk släkt är likaså allmänt bekant. Om sig själv var han dock ganska sluten. Föga känt är att han, som en av hans döttrar uttryckte det, levde större delen av sitt liv ”på övertid”. Han drabbades vid ungefär 30 års ålder av en livshotande sjukdom men tillfrisknande mirakulöst. Ända fram till slutet led han emellertid av ohälsa, som han dock aldrig lät kolleger märka av. Bara någon enstaka gång gick det att se hur plågad av smärta han kunde

vara. Det är möjligt att denna vacklande hälsa och denna känsla av att leva i skuggan av döden gav upphov till en del karaktärsdrag som hans medarbetare ibland kunde irritera sig på: rastlöshet, brist på tålmod, ombytlighet. Men dessa drag hade också sina positiva motsvarigheter: Jörgen Weibull var en utomordentligt tolerant person, fullständigt prestigelös, mottaglig för kritik. Det är den ständigt lika debattglade, ständigt lika pojkaktige Jörgen som kommer att stanna i minnet hos hans medarbetare.

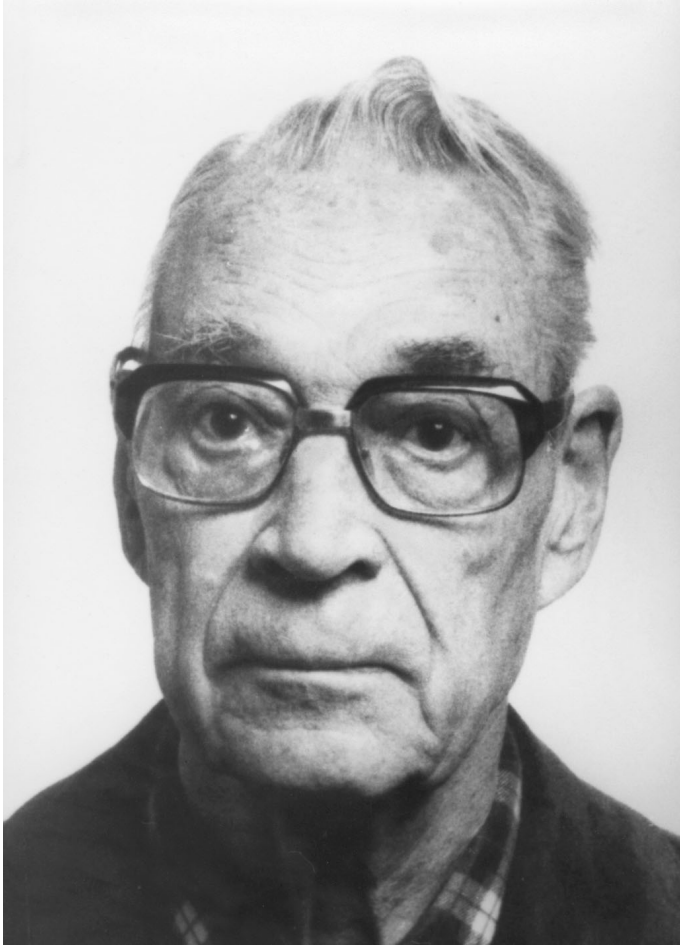
Blank

ERIK WISTRAND
1907–1998

Minnesteckning

av

EMIN TENGSTROM

Eric Wikstrand

ERIK WISTRAND, professor emeritus i klassiska språk, avled den 2 oktober 1998 i en ålder av 91 år. Han var ledamot av Kungl. Samhällets 7:e klass sedan 1945 och ordförande 1958.

Erik Karl Hilding Wistrand föddes den 24 januari 1907 och växte upp i arbetarstadsdelen Annedal i Göteborg. Hans begåvning förde honom raka vägen till studentexamen år 1925 vid det som då hette Latinläroverket i Göteborg. Hans stora intressen i gymnasiet var latin och matematik, två ämnen som krävde mer av problemlösningsförmåga än av förmågan att återge inlärt stoff.

Wistrand fortsatte sina studier vid dåvarande Göteborgs Högskola i ämnena latin, grekiska, klassisk fornkunskap och historia. Som särskilt betydelsefulla lärare framhåller han (i en självbeskrivning som nu förvaras vid Avdelningen för vetenskapshistoria i Uppsala) Vilhelm Lundström i latin och Curt Weibull i historia. Vad han själv kallade sin ”största studieupplevelse” var dock hans deltagande i den arkeologiska kursen i Rom vårterminen 1929 under Axel Boëthius’ ledning. Här fördjupades hans intresse för den komplicerade verklighet som den antika kulturen representerar.

Erik Wistrand disputerade 1933 för Vilhelm Lundström i ämnet latin vid 26 års ålder. Hans avhandling behandlade den romerske arkitekten Vitruvius. I denna undersökning analyserade han innehållsliga, språkliga och textkritiska problem i Vitruvius’ arbete *De architectura*. Avhandlingen gav honom omgående en docentur vid Göteborgs Högskola.

Som för så många andra humanister vid denna tid kom hans fortsatta akademiska karriär att gå omvägen över lärartjänst i läroverken, till en början som timlärare på olika skolor. Han genomgick det s.k. provåret läsåret 1934–35. Han var emellertid under tre år docentstipendiat vid högskolan från hösten 1937 till våren 1940. Sistnämnda år utnämndes han till lektor i latin och grekiska vid Majornas läroverk i västra Göteborg, en tjänst som han uppehöll till 1956. Många som var gymnasister

under de åren minns honom fortfarande med glädje. Han kom även att under mer än 20 år tjänstgöra som censor i studentexamen fram till dess avskaffande 1968.

År 1956 efterträdde han Harald Hagendahl som professor i latin vid Göteborgs universitet, en tjänst som han behöll till sin pensionering 1972. Som emeritus verkade han som gästprofessor i London höstterminen 1972 och i Pittsburgh, USA, vårterminen 1974.

Som forskare arbetade han, först som läroverkslektor och sedan som professor, över ett brett vetenskapsfält. Hans publikationer, författade på fem språk (svenska, tyska, engelska, italienska och latin), behandlar liksom avhandlingen språkliga, textkritiska och sakfilologiska frågor. De spänner från klassiska författare som Sallustius, Horatius, Vergilius, Catullus till senantika författare som Symmachus och den anonyma skriften *Peregrinatio Aetheriae*.

Under Erik Wistrands första period som forskare var Einar Löfstedt i Lund den dominerande latinisten i Sverige. I dennes efterföljd sökte Wistrand utreda en rad språkliga och textkritiska problem hos de klassiska romerska författarna. En höjdpunkt i hans grammatiska arbeten är skriften *Über das Passivum*, som olyckligtvis publicerades mitt under andra världskriget. Detta arbete fick, enligt honom själv, kanske aldrig den internationella uppmärksamhet som det förtjänade.

Wistrands intresse kom dock successivt att alltmer omfatta texternas realfilologiska innehåll. Detta intresse för texternas innehåll stimulerades, enligt honom själv, dels av det fortsatta samarbetet med Axel Boëthius, dels av hans egna växande kontakter med forskare på kontinenten och i England. Som exempel på denna hans inriktning kan man nämna uppsatser som "Om grekernas och romarnas hus" (1939) och "Vitruvius om antik murbyggnadsteknik" (1943) samt skrifterna *Konstantins Kirche am heiligen Grab in Jerusalem nach den ältesten literarischen Zeugnissen* (1952), *Horace's Ninth Epode and its Historical Background* (1958) och *Sallust on Judicial Murders in Rome: a Philological and Historical Study* (1968). Wistrand kom i detta avseende att fullfölja en göteborgsk tradition inom latinistiken. Den s.k. realfilologin har alltsedan Vilhelm Lundströms dagar varit något av ett signum för latinstudiet i Göteborg. Den traditionen förvaltas nu av några yngre forskare.

Sin med tiden eminenta förståelse av romerskt samhälle och romersk kultur demonstrerade Wistrand i sitt enda mer populärvetenskapliga

arbete (läst av många studenter i flera ämnen), *Politik och litteratur i antikens Rom*, som kom i en första upplaga 1962 och i en andra upplaga 1978. Särskilt uppsatsen ”Caesar och det samtida romerska samhället” vittnar om en ovanligt djup förtrogenhet med den historiska bakgrunden till centrala latinska texter.

Erik Wistrand blev den antika latiniteten trogen. Han ägnade däremot det medeltida latinet och nylatinet (1500–1700) ett mera förstrött intresse. Själv motiverade han det med att de verkligt engagerande texterna enligt hans mening tillhörde den romerska antiken.

Wistrand utvecklade inte någon egen vetenskapsteoretisk ståndpunkt (bortsett från att han kände oro inför den tilltagande specialiseringen inom ämnet). I stället byggde han vidare på en lång tradition av filologi som brukar definieras som ”konsten att läsa rätt innantill”. Han fascinerades alltid av texter som han inte från början begrep. Ett av hans favorituttryck var: ”Här är något besynnerligt.” Hans vetenskapliga slagruta pekade ofta på sådana textproblem vilkas interpretation kunde resultera i nya insikter.

Erik Wistrands vetenskapliga produktion har sin styrka i bredden men också i de många originella bidrag till latinistiken som hans arbeten innehåller. På äldre dagar kunde han någon gång tvivla på att han gjort rätt när han odlade så många olika intressen inom sitt ämne. Alternativet skulle, menade han, ha varit att han koncentrerat insatsen till sitt ursprungliga område: Vitruvius-studier. Hans betydelse som lärare och handledare gynnades dock enligt min mening mera av hans bredd än den skulle ha gynnats av ett fördjupat studium av en, låt vara viktig, författare.

Som handledare var Erik Wistrand föredömlig (och det långt innan handledningens pedagogik blev föremål för ett större intresse i svenskt universitetsväsen). Han gav doktoranden stor frihet men fanns alltid till hands som stödjare och uppmuntrare. Han behärskade framför allt den svåra konsten att ge konstruktiv kritik. Han var slösande generös, när det gällde att ställa sin tid till doktorandernas förfogande.

Som främste företrädare för avdelningen för latin vid universitetet var Erik Wistrand inte just någon imperiebyggare. Han kände sig med tiden delvis främmande för den nya entreprenörstyp som blev allt vanligare bland universitetets professorer. Inte heller gjorde han sitt ämne eller sin forskning känd genom nämnvärda massmediala insatser. Däremot var han produktiv som författare av läroböcker för gymnasiet.

Som människa kunde Erik Wistrand i sin krafts dagar ge intryck av en viss okänslighet för människonaturens mera irrationella sidor. Hans självbild föreställde uppenbart en genomrationell och illusionsfri intellektuell. Han praktiska handlande visade däremot på stor omtänksamhet och mänsklig värme. Samtidigt var han inte fången av samtidens vanliga ambitioner. I sin tidigare nämnda självbeskrivning uttrycker han glädje över att han ”aldrig behövt öda sin tid på förvärv och skötsel av hus, bil och båt”.

Däremot ägnade han sig åt att bredda sin, vad man förr kallade, ”bildning”. Hans beläsenhet var imponerande, och oftast skaffade han sig en personlig uppfattning i en rad frågor, en uppfattning som han gärna utvecklade med väl genomtänkta argument.

Som emeritus fortsatte Erik Wistrand sin forskning med betydande framgång. Sitt sista arbete publicerade han 1987 – vid 80 års ålder. Han gillade att föra samtal med de yngsta studenterna, som i honom fann en person som kompletterade de aktiva lärarnas kunskapsförmedling.

Hans egen aptit på nya insikter kom honom att under sina sista år – av nyfikenhet på ett icke-indoeuropeiskt språk – börja lära sig finska på ett systematiskt sätt. Sina sista år ägnade han också åt att reflektera över sitt eget liv och blev därigenom exempel på hur hög ålder kan innebära en mognadsprocess i riktning mot ökat inre djup och ökad förståelse för tillvarons komplexitet.

Med Erik Wistrand försvinner ytterligare en av de internationellt betydande humanister som verkade vid Göteborgs Högskola resp. Göteborgs universitet under decennierna före och efter 1900-talets mitt.

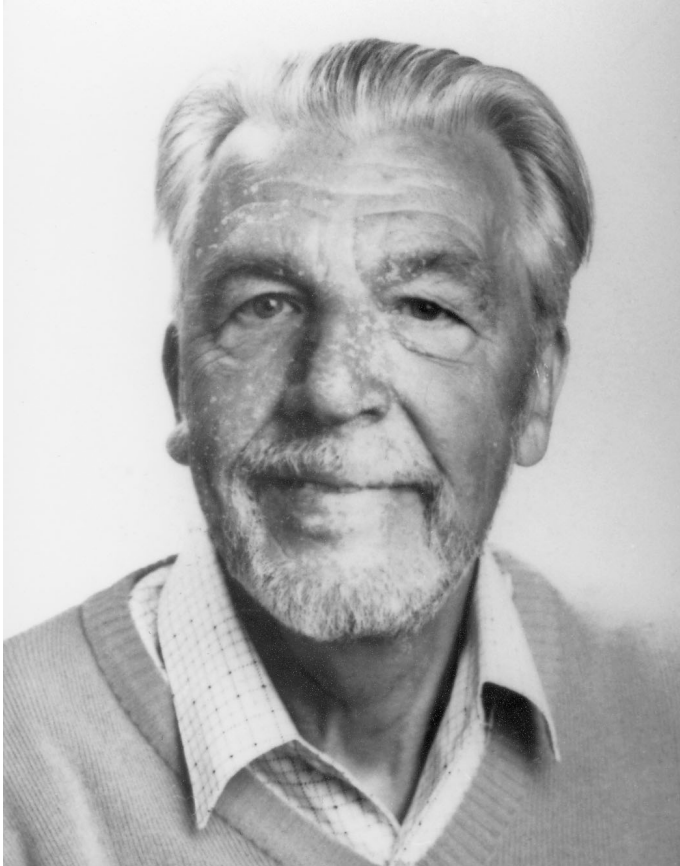
Minnestal vid Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets i Göteborg
årshögtid 1999.

GÖSTA LIEBERT
1916–1998

Minnesteckning

av

FOLKE JOSEPHSON

Ernst Hjerpe

Professor emeritus KARL GÖSTA LIEBERT, ledamot av Kungl. Samhällets 7:e klass sedan 1971, avled den 17 november 1998. Han var född i Torsby den 11 mars 1916 som son till överläraren Karl Liebert och dennes hustru Hilda.

Gösta Liebert gick bort i Sävsjö, dit han hade dragit sig tillbaka med sin hustru Birgit efter att helt ha avvecklat sin verksamhet i Göteborg. Detta gjorde han på ett grundligt och övervägt sätt med en genomgående tanke på den vetenskapsgren som han representerade och dess framtid vid Göteborgs universitet och i Sverige. Som en del i denna planering gjorde Gösta Liebert och hans hustru en donation till Kungl. Samhället av de medel som inflöt vid försäljning av hemmet. Det är således inte endast en forskande ledamot av Kungl. Samhället utan också en dess välgörare och gynnare vars bortgång vi nu beklagar och vars minne vi hedrar.

Gösta Liebert var innehavare av Oscar II:s donationsprofessur i jämförande språkforskning med sanskrit, som inrättades 1898. I denna befattning hade han en rad av illustra föreläsare: Evald Lidén, Georg von Munthe af Morgenstjerne och Hjalmar Frisk. Den sistnämnde, under ett antal år Göteborgs universitets rektor, var hans lärare, och under många år från 1955 uppehöll Liebert Frisks professur innan han själv tillträdde tjänsten 1968 efter att ha varit docent i Lund. Han kvarstod i professuren fram till sin pensionering 1982 och kunde då känna sig lugnare efter en tid av avsevärd oro för ämnets framtid.

Det är en internationellt välkänd och uppskattad forskare inom dubbelämnet jämförande indoeuropeisk språkforskning med sanskrit som nu har gått ur tiden. Hans avhandling om ett fornindiskt nominalsuffix, *Das Nominalsuffix -ti- im Altindischen*, som han disputerade på i Göteborg 1949, var ett viktigt bidrag till båda ämnesdelarna. Det var en grundlig studie i Hjalmar Frisks anda om både den formella och den

semantiska sidan av en betydelsefull verbalnomenbildning. Ur den noggranna inventeringen av form och funktion framkom ett antal viktiga slutsatser.

Under 1950-talet ägnade Gösta Liebert ett större antal artiklar åt pronominalbildning och partiklar i vedisk sanskrit och i indoeuropeiska. De flesta av dessa var gjorda med samma noggranna, filologiskt grundade metod som den tidigare avhandlingen. I en av sina studier, över personalpronomen, kom han sedan med en kanske alltför djärv hypotes, som inte accepterades i alla läger men som väckte debatt och togs upp av franska forskare. Också i en annan viktig skrift, "Über die Partikeln *sú* und *tú* im Vedischen" (*Studia linguistica* 5(1951) s. 53–88), kom han med en från traditionen avvikande tolkning, som sedan har citerats och diskuterats i den amerikanske forskaren Jared Kleins fördjupade studier om vediskt partikelbruk och av många andra, även i de etymologiska ordböckerna.

Gösta Liebert kom under senare tid att i allt högre grad ägna sig åt indiska texter och paleografi. Även i sin undervisning ägnade han sig mycket åt den rent indologiska sidan av ämnet. Den jämförande språkforskningens metodik och i synnerhet ordbildningsforskningen låg honom dock fortsatt varmt om hjärtat, vilket omvittnas av hans handledningsverksamhet med avseende på Claes Wennerbergs avhandling om bildningar med det fornindiska suffixet *-man*. Även icke-indoeuropeiska språk som sumeriska var föremål för Gösta Lieberts undervisning.

Gösta Lieberts stora kärlek till Indiens kultur visade sig i hans stora encyklopedi om indiska gudaframställningar, *Iconographic Dictionary of the Indian Religions: Hinduism, Buddhism, Jainism*, som 1976 utkom på Brill's förlag i Leiden. Han föreläste också gärna om de indiska gudarna i konsten. Den som har haft förmånen att åtnjuta Gösta Lieberts och hans hustrus stora gästfrihet har också kunnat beundra den stora samlingen av sydindiska gudastatyetter på hyllorna i biblioteket. Han gjorde sig av med dem vid flyttningen till Småland, men jag kan omvittna att han saknade dem, eftersom jag något senare mötte honom i Paris, då han just hade köpt sig en ny liten figur.

När Gösta Liebert flyttade till Sävsjö, skänkte han de viktigaste delarna av sin boksamling till sin gamla institutions bibliotek. Denna gåva har ökat detta biblioteks av utländska gäster prisade värde som forskningsbibliotek. Han samlade också indiska manuskript, som han sedermera skänkte till Göteborgs universitetsbibliotek.

Gösta Liebert var mycket musikalisk och älskare av kyrkomusiken. Han var också skicklig som utövare av sällskapsdansen. Det lantliga livets sysselsättningar i hans hustrus Småland var honom till glädje, och han uppskattade också mycket att resa i sydliga länder.

Själv kom jag inte att känna honom förrän jag kom till Göteborg 1983 som hans efterträdare, men fick då i rik mån njuta av hans gästfrihet och välvilja. Tyvärr lämnade han staden, ett uppbrott som vi beklagade och som han själv, som jag nu vet, också kom att beklaga. Hans kära Birgit gick bort för ett antal år sedan, och han kände sig isolerad.

Det bidrag Gösta Liebert har gett till indologin och den jämförande språkforskningen som ett led i den svenska insatsen på den internationella scenen är värdefullt. Den insats som gjordes av kolleger vid fakulteten för att säkerställa en fortsättning av den indoeuropeiska språkforskningen i Göteborg och Sverige uppskattade han till fullo, och han gjorde själv bland annat genom sin frikostighet till Kungl. Samhället en ytterligare insats till dess båtnad. Göteborgsinstitutionen har sedan 15 år varit den enda i Sverige som har bedrivit forskning i indoeuropeistik och upprätthållit den svenska traditionen i detta internationellt livaktiga ämne. Den göteborgska traditionen går tillbaka till Hjalmar Edgren vid tiden för Högskolans grundande och den redan nämnda raden av kända forskare. I Lund bröts traditionen, och i Uppsala uteslöts den jämförande språkforskningen ur professurens namn vid samma tid som den onödiga krisen i Göteborg vid Gösta Lieberts avgång. De på filologiska studier grundade rekonstruktiva studierna av vår språkfamiljs äldsta strukturer och det därefter vidtagande historiska språkstudiet med stort tidsdjup var inte på modet vid den tiden, då i stort sett endast synkronisk språkforskning gällde.

Filosofen Georg Henrik von Wright fick i samband med striden om professuren tillfälle att på förfrågan uttrycka att det historiska perspektivet var på väg tillbaka inom alla vetenskaper och att man borde beakta detta. Spännande nya perspektiv har kommit in i den jämförande indoeuropeiska språkforskningen genom de fornanatoliska språkens, tokhariskans och kontinentalkeltiskans utforskning och genom utvecklandet av nya metoder inom rekonstruktiv syntaxforskning. Ämnets tvärvetenskapliga potential blir också alltmera uppenbar. Gösta Lieberts insatser som forskare och som mecenat bör kunna bidra till fortsatt slagkraft för denna forskning.

Gösta Lieberts institution upphörde att existera vid utgången av 1998.

Från 1999 annonseras inga kurser. Den som nu tecknar Gösta Lieberts minne får examinera studenterna i ämnet till utgången av 2000 och skall använda tiden för att sörja för doktorandens och de övriga studenternas framtid som forskare och för att kraftigt utveckla de internationella förbindelserna. Med tanke på ämnets ytterst prekära situation i landet kommer framtida svensk delaktighet i den samlade forskningen i jämförande språkvetenskap att vara beroende av svenska myndigheters och den svenska forskarvärldens intresse och handlingsberedskap.

Minnestal vid Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets i Göteborg
årshögtid 1999.

SVENSKA LEDAMÖTER

av Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg
avlidna under 1999

Minnestal

[Blank]

NILS SVARTHOLM
1913–1999

Minnesteckning

av

JAN S. NILSSON

Nils Lovén

Professor emeritus NILS SVARTHOLM, ledamot av Kungl. Samhället sedan 1956, avled den 25 januari 1999. Genom hans bortgång har Kungl. Samhället förlorat en osedvanligt mångsidig och skicklig vetenskapsman och en hängiven människovän.

Nils Fridolf Valdemar Svartholm föddes i Göteborg den 28 januari 1913. Han kom från ett hem i små omständigheter. Redan tidigt i skolan visade han prov på sällsynt studiebegåvning, ett förhållande som är omvittnat av skolkamrater. Efter studentexamen vid Latinläroverket 1932 fortsatte han sina naturvetenskapliga studier vid Stockholms högskola. Redan året därpå avlade han en filosofie kandidatexamen. Samtidigt som han fortsatte sina studier vid Stockholms högskola uppehöll han en tjänst vid Chalmers tekniska högskola som lärare i matematik och mekanik. Filosofie licentiat blev han 1937. Han lämnade sedan för några år studierna för att förtjäna sitt uppehälle som lärare och assistent vid olika akademiska institutioner i Stockholm. Detta förde honom i kontakt med experimentell fysik vid Nobelinstitutet och med biologiska frågeställningar genom anställning vid Wenner-Grens institut för experimentell biologi. I båda fallen fångades hans intresse av vetenskapliga problem, som han med sedvanlig briljans utredde och vars resultat gjort hans namn vida känt och aktat. Han disputerade för filosofie doktorsgrad i Uppsala 1945 på en avhandling inom den teoretiska kärnfysiken. Samma år blev han docent i mekanik och matematisk fysik vid Uppsala universitet.

Under åren 1945–51 var Nils Svartholm laborator vid Vetenskapsakademiens Nobelinstitut för fysik. Han uppehöll professuren i mekanik och matematik vid Kungl. Tekniska högskolan 1947–49 och vistades under vårterminen 1950 vid Indiana University, Bloomington, som visiting professor. 1951–53 var han anställd vid AB Atomenergi som teoretisk fysiker. 1953 kallades han till en laboratur i mekanik vid

Chalmers tekniska högskola och 1957 till den nyinrättade professuren i matematisk fysik vid samma lärosäte, en tjänst som han innehade fram till sin pensionering 1978.

I kraft av sina stora personliga kvalifikationer kom Nils Svartholm att anlitas för många ansvarsfulla uppdrag inom högskolan och på nationell nivå. Han var ledamot av såväl Naturvetenskapliga forskningsrådet som Atomforskningsrådet. Under en tid var han styrelseledamot vid NORDITA, det nordiska institutet för teoretisk atomfysik i Köpenhamn. Vid Chalmers var han var den drivande kraften för att få till stånd utbildning i teknisk fysik och lyckades med eminent argumentation övertyga statsmakterna. Inom Chalmers skapade han institutionen för matematisk fysik, senare omdöpt till teoretisk fysik, och under hans in-siktsfulla ledning utvecklades denna till Sveriges främsta. Han skapade den första akademiska utbildningen i landet på kärnenergiområdet, dit en elit av landets industriforskare och tekniker skickades för att få en grundlig utbildning inte minst avseende neutron- och strålningsfysik och därmed sammanhängande säkerhetsfrågor.

Nils Svartholms vetenskapliga verksamhet var sällsynt mångsidig. Han hämtade sina problemställningar från många olika delar av naturvetenskapen. Med skärpa och säker känsla för det väsentliga i problemen formulerade han sina ekvationer och sökte sedan med kraftfulla analytiska metoder lösningarna. Han var en sentida stormästare i den klassiska matematiska fysikens stolta tradition.

I sina första vetenskapliga arbeten från 1936 och 1938 tog Svartholm upp den kvantmekaniska behandlingen av vätemolekyljonen och matematiska problem med anknytning därtill. Problemet hade tidigare behandlats av Jaffé och Hylleraas, som funnit lösningar i form av serieutvecklingar. Svartholm bestämde konvergensområdet för dessa lösningar och visade att de gav samma energiegenvärden. Det är karakteristiskt för hans matematiska läggning att han i samband med dessa studier kunde visa giltigheten av en intressant sats för en klass av ordinära linjära differentialekvationer.

Från samma tid stammar ett arbete, där en ny princip för distorsionsfri signalöverföring på telefonledningar angavs. Svartholm hade kommit i kontakt med problemet i samband med en disputation och observerat att respondenten förbisett denna möjlighet. I ett arbete från 1947 visar han hur teorin för fyrpoliga impedansnät kan ges en elegant formulering med utnyttjande av matriskalkyl.

Kontakterna med biologiska frågeställningar under tiden vid Wenner-Gren-institutet kom honom att intressera sig för den kemiska bindningens kvantmekanik. Han studerade sambandet mellan elektronfördelning och kemisk reaktivitet för några cykliska kolväten med cancerogena egenskaper och utvecklade därvid nya beräkningsmetoder. Genom dessa studier och genom föreläsningar banade han väg för kvantkemin inom svensk forskning.

I sin gradualavhandling *The Binding Energies of the Lightest Atomic Nuclei, with an Application of the Theory of Integral Equations to the Eigenvalue Problem* introducerade Svartholm en variations-iterationsmetod, som senare blivit en standardmetod inom den teoretiska kärnfysiken och numera finns redovisad i standardlitteraturen. I några följande arbeten undersökte han möjligheterna att uppnå bättre överensstämmelse mellan teori och experiment för bindingsenergier genom att införa s.k. utbyteskrafter mellan nukleonerna i atomkärnan.

Under sin tid vid Vetenskapsakademiens Forskningsinstitut för fysik analyserade Svartholm elektroners och joners rörelse i elektromagnetiska linssystem. Studierna resulterade i en serie uppsatser, som väckte stort internationellt intresse och ledde honom till en metod för s.k. dubbelfokusering. Dessa resultat låg till grund för den dubbelfokuserande betaspektrometer, som han tillsammans med Kai Siegbahn senare konstruerade. Han medverkade senare vid konstruktion av flera andra spektrometrar baserade på samma huvudprincip.

Under sin tid vid AB Atomenergi beräknade Svartholm flödesfördelningen av neutroner för den första svenska reaktor R1. Han kom sedan att intressera sig för mera grundläggande fysikaliska frågeställningar för att förstå neutroners nedbromsning i olika material. Undersökningarna var relaterade till experiment som utförts vid AB Atomenergi.

Interfolierat med dessa ofta mycket konkreta problemställningar publicerade Svartholm flera mera grundläggande arbeten av matematisk karaktär avseende bl.a. Cliffordalgebror och representationsteori för den relativistiska Poincarégruppen.

Nils Svartholm hade genom hela livet stort intresse för tekniska frågeställningar, och trots sin utpräglad teoretiska läggning var han inte främmande för att omsätta sina kunskaper i praktiska tillämpningar. Det har berättats att han redan under sin skoltid var en hängiven radioamatör, som själv med små medel tillverkade sin utrustning. Senare i livet kom han i många, ofta industriella, sammanhang att anlitas för

att lösa svåra tekniska problem. I andra fall tog han själv upp tekniska problem, som han stött på i sin omgivning eller på annat sätt engagerats av. Det kunde gälla hur torka och ökenutbredning skulle kunna hävas i Afrika eller hur man skall konstruera en brännugn för att uppnå bästa resultat för glasyren vid keramiktillverkning, för att blott nämna två exempel.

Under sin tid som pensionär engagerade han sig i hjälparbete för de nödlidande i Östeuropa. Han medverkade i klädinsamlingar och deltog själv i transporter till Polen för att förvissa sig om att hjälpen nådde dem som bäst behövde den.

Nils Svartholm var en varm och omtänksam människa. I sina offentliga framträdanden var han lågmäld och försynt men i sin argumentering alltid intellektuellt skarp och övertygande. Han formulerade sig med stor omsorg och med en sällsynt god känsla för ordens valörer. Han väntade sig samma omsorg i ordval och uttryckssätt när andra uttalade sig och kunde därför ofta uttrycka förvåning över vad han hört. Det var en äkta förvåning av en nyansernas mästare.

Nils Svartholm var en människa att se upp till – som människa och som vetenskapsman.

TORGNY SEGERSTEDT
1908–1999

Minnesteckning

av

STURE ALLÉN

Tony Severus

TORGNY SEGERSTEDT var inte rädd för döden. Han mötte den med öppet sinne den 28 januari 1999. Han var då 90 år gammal, född den 11 augusti 1908.

Sedan 1977 var han hedersledamot av Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets- Samhället i Göteborg. Han var ledamot av Svenska Akademien och flera andra akademier, hade en lång rad hederstitlar och var rektor för Uppsala universitet längre än någon annan. Till professionen var han först professor i praktisk filosofi, sedan som den förste i landet professor i sociologi.

Trots sin göteborgska och lundensiska bakgrund, skrev en kommentator, kom han att personifiera det bästa i den uppsaliensiska traditionen. Jag är benägen att se det annorlunda. Det var tack vare sin breda erfarenhet från flera kulturcentra i landet som han hade tillägnat sig den helhetssyn som framför allt kännetecknade honom. Självfallet var det den som gjorde honom lämpad för de stora nationella uppdrag han anförtroddes, t.ex. i 1955 års universitetsutredning, Statens råd för samhällsforskning och Riksbankens jubileumsfond. Han spelade också viktiga roller i bl.a. Studieförbundet Folkuniversitetet och Samfundet Sverige–Israel.

Det som först fångade mig hos personen Torgny Segerstedt var hans leende. Det var vänligt och varmt, men det var samtidigt intresserat i ordets bästa mening. Den hållningen präglade hela hans väsen. Både den yttre världen och det inre livet engagerade honom. Hans kunskapsbas var rik och dynamisk. Hans ståndpunktstaganden klara och orädda. Hans humor djup och avväpnande.

Torgny Segerstedt var inte född i Lund, där han disputerade, inte i Uppsala, där han alltså var professor och rektor, inte heller i Göteborg, där ju namnet är fast förankrat genom fadern, chefredaktören för *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, utan genom en ödets nyck i Mellerud, vilket han gärna påminde om. Inte desto mindre var det

i Lund han växte upp. Familjen bodde vid Clemenstorget. Där var det marknad en gång i månaden, berättade han. Först kom hönshandlarna, sedan kreaturshandlarna och sist hästhandlarna, men de hade hunnit bli så fulla, att vi barn inte fick gå ut då.

Torgny Segerstedt var kulturknuttens uppfinnare, dvs. det var han som 1952 fann på ordet och alltså gav begreppet en uttrycksform. Ordet är som vi vet mycket använt, och många har alltså honom att tacka för de stilistiska möjligheter det erbjuder. Så har han också skrivit en bok om *Ordets makt*.

Han valdes in i Svenska Akademien 1975 och gjorde från stol 2 en mycket viktig insats i Akademiens arbete under 23 år. Han skrev sitt inträdestal över Ingvar Andersson och en ingående minnesteckning över den förste ständige sekreteraren, Nils von Rosenstein. Vid 200-årsjubileet 1986 svarade han för två av jubileumsböckerna, nämligen de båda första banden av den idéhistoriska studien *Svenska Akademien i sin samtid*. Några år senare kom den tredje delen, som bl.a. innefattar Akademiens engagemang i Nobelprisarbetet. När han presenterade sitt verk vid bokmässan här i staden 1992, gjorde han det under rubriken "Svenska Akademien – idéernas mötesplats i två sekler".

Han var aktiv in i det sista. På sjukbädden skrev han på en essä om Geijers dikter för nästa volym i Svenska Akademiens klassikerserie. Jag hade ett långt och roligt samtal med honom om detta och om aktuella Akademiärenden kvällen före hans dödsdag. Han dog samtidigt som Akademien hade sin torsdagssammankomst.

Det hade blivit många andra böcker under åren. Torgny Segerstedt har skrivit om *Moral Senseskolan och dess inflytande på svensk filosofi, Verklighet och värde – inledning till en socialpsykologisk värde-teori, Frihet och människovärde, Demokratiens problem, Människan i industrisamhället, The Nature of Social Reality, Den akademiska friheten* och åtskilligt annat. Bilden av honom skulle likväl vara alltför ofullständig, om inte en av hans repliker återgavs i detta sammanhang. Efter en dag med filosofen Boströms skrifter, sade han en gång, kan det vara rätt uppfriskande med Bosse Larsson på TV.

Från begravningen i Uppsala domkyrka minns jag särskilt två ting. Det ena är den stora uppslutningen från studenterna: studentkårens och nationernas fanor och standar, Orphei Drängar sjungande Geijers musik till Böttigers "Kväll och frid" ("Stilla skuggor breda sig i kvällen...") och de åtta studenter i vita mössor som bar ut kistan. Det andra är vad

hans hustru Marie Louise, Coco kallad, sade till mig vid samlingen efteråt. Hon undrade om inte detta var en begravning som Torgny skulle ha tyckt om. Jag nickade samförstånd.

När Torgny Segerstedt i december 1996 fick den nyinstiftade Manfred Björkquist-medaljen, formade sig hans tacktal till en framtidsvision. En kvantitativt och kvalitativt växande produktion kommer att ställa krav på ständigt förbättrade kunskaper, framhöll han. Produktionens resultat skall komma alla tillgodo, dem i produktionen och dem utanför den. De humana värderingarna bör dominera det sociala systemet. Framför allt är det de bildande kulturinstitutionerna som kommer att ge mening åt människors liv. Det gäller såväl naturvetenskaplig, medicinsk, teknisk och samhällsvetenskaplig som humanistisk bildning. I detta nya samhälle, kultursamhället, skall det också finnas rum för estetiskt skapande verksamhet.

Så talar den som har det stora engagemanget. Vi bevarar Torgny Segerstedt i ljusst minne.

Blank

ALF ÅKERMAN
1923–1999

Minnesteckning

av

ATTE NYBERG

John P. ...

Tekn. och ekon. dr ALF ÅKERMAN avled den 30 januari 1999 i sitt hem i Kullavik efter en kort tids sjukdom. Han var ledamot av Kungl. Samhället sedan 1985 och dess skattmästare fram till 1991.

Knut Lennart Alf Åkerman föddes den 24 februari 1923 i Lund. Han växte upp på växtförädlingsanstalten i skånska Svalöv, där fadern botanikprofessorn var chef, och tog studenten i Malmö. 1944 började han studera matematik i Lund. 1949 examinerades han som civilingenjör i kemi vid Kungl. Tekniska högskolan i Stockholm och 1954 som civilekonom vid Handelshögskolan i Stockholm. Därefter studerade han vid Massachusetts Institute of Technology (MIT) i Boston, USA. Tillsammans med en ovanlig klarsynthet och energi banade denna gedigna utbildning vägen för framträdande befattningar inom näringslivet.

Karriären i yrkeslivet inleddes strax efter Alf Åkermans civilingenjörsexamen på Reymersholms Gamla Industri AB i Helsingborg, där han 1956 blev chef för forsknings- och utvecklingsavdelningen. Tre år senare anställdes han som överingenjör vid AB Marabou och var vice verkställande direktör där mellan 1961 och 1967. Därefter övergick han till Skandinaviska Banken, där han blev VD och chef för bankens centralkontor i Stockholm samt ordinarie medlem av bankens styrelse. Med Alf Åkerman fick banken ett värdefullt tillskott av industriellt och tekniskt kunnande vid sidan av det ekonomiska.

1970 utnämndes Åkerman till VD och chef för Skandinaviska Bankens centralkontor i Göteborg, där han befäste bankens starka ställning. Med sin grundliga industriella erfarenhet passade han stadens storföretag bra. Han blev snabbt accepterad och uppskattad i de västsvenska näringslivskretsarna och etablerad som bankmannen nummer ett i Göteborg. Ledningsorganisationen i Skandinaviska Banken, där en VD för huvudkontoret och en VD vardera för centralkontoren i Stockholm, Göteborg och Malmö tillsammans hade ansvaret, kvarstod efter samgåendet med Stockholms Enskilda Bank 1972 fram till 90-talet.

Som ingenjör, bankman och styrelsemedlem dokumenterade Alf Åkerman sig i sitt initiativtagande, projekt drivande och beslutsfattande arbete som en mycket skicklig, förnyelseinriktad och resultatorienterad ledare med internationella perspektiv. Med sin starka personliga kompetens medverkade han också i både högskola och industri på ett avgörande sätt i nyskapandet av verksamheter för utveckling eller utnyttjande av ny eller förbättrad teknik. Han engagerade sig intensivt i att stödja och stimulera nya företag både nationellt och i Göteborg, och där främst genom uppdrag för Chalmers och Göteborgs universitet. Han hade alltid tid för unga energiska och entusiastiska företagare som ville arbeta hårt för att komma vidare.

Alf Åkermans breda erfarenheter, stora kontaktnät och imponerande kunskaper resulterade i en rad förtroendeuppdrag i företagsstyrelser, utvecklingsbolag och stiftelser både här hemma och utomlands. Hans bas kom att bli Västsverige, där han hade ett tungt inflytande i näringslivet, men han hade också en stor och betydelsefull roll i andra svenska och utländska företag. Hans stora intresse för biokemi och kemi avspeglade sig i hans engagemang i kemi- och läkemedelsindustrin.

Under sitt liv var Alf Åkerman styrelseordförande i ett tjugotal företag, bl.a. Perstorp, Findus, Boliden, NCC, Trygg-Hansa, Catena, Svenska BP, Scandinavian Heart Center och Safe Offshore. Han var dessutom ledamot i ytterligare 40 bolagsstyrelser, bland vilka kan nämnas Färdig Betong, Papyrus, Götaverken, SKF, Mölnlycke och Kopparfors. Han hade också ett antal utländska styrelseuppdrag, bl.a. för Forbo-Forshaga och handelshuset Gadelius.

Åkerman var vidare styrelseledamot i nära 20 stiftelser och organisationer, exempelvis Tekniska forskningsrådet inom Styrelsen för teknisk utveckling, Stiftelsen för Svensk Livsmedelsteknik och Sveriges Industriförbund, samt i Ingenjörsvetenskapsakademien, där han invaldes 1973 och senare blev ordförande för avdelningen för ekonomi. 1985 utsågs han av regeringen till vice preses i akademien.

En av anledningarna till att han var så uppskattad och eftertraktad som styrelseledamot var att han kände ett stort ansvar för sina uppdrag. Han förkunnade ofta att den viktigaste förutsättningen för allt styrelsearbete var att komma väl påläst till varje möte och att kunna alla detaljer och deras historik. Han hade en omvittnad förmåga att se helheten, identifiera problemen och hitta lösningen.

I Göteborg var Alf Åkerman i många år ordförande i Hasselblads-

stiftelsen, där han verkade för tillkomsten av Hasselblad Center. Han var en av krafterna bakom stiftelsens stora internationella, årliga pris, som kallas ”fotografiets nobelpris”, och lade också ned stor möda på inriktningen av Hasselbladsstiftelsens naturvetenskapliga forskningsanslag. Betydande sådana har tilldelats Universitetet i Bergen, Åbo Akademi och Danmarks Tekniske Universitet. Hans ambitioner sträckte sig emellertid längre än till Norden. Bl.a. erhöll olika vetenskapliga

institutioner i Sankt Petersburg stöd till sina verksamheter. Hasselbladsstiftelsen under Alf Åkerman fattade beslut om den donation som stiftelsen gjorde för den uppmärksammade ombyggnaden av Konstmuseets entré och gatuvåning. En stor donation gavs också till Göteborgs universitet för uppförande av ett Hasselbladslaboratorium för molekylärbiologisk och bioteknisk forskning.

Redan på 1970-talet var Alf Åkerman synnerligen aktiv i Chalmers Teknikpark, där han satt som ordförande i den stiftelse som skapade Teknikparken. Han spelade också en viktig roll vid tillkomsten av det nya centret för Chalmers’ innovationsverksamhet, Chalmers Innovation AB, genom sin relation med familjen Sten A. Olsson.

Bland göteborgsuppdragen kan även nämnas ordförandeskapet i Stiftelsen Produktutvecklingscentrum samt Teknikbrostiftelsens och Hasselbladsstiftelsernas placeringskommittéer, vilka svarade för förvaltningen av respektive stiftelses ekonomiska tillgångar. Som engagerad ordförande i stiftelsen Bio-Väst underlättade han också bioteknikens framgångar i Västsverige.

Alf Åkerman utnämndes till kommendör av Vasaorden och tilldelades även Serafimermedaljen och Ilis Quorum samt Göteborgsmedaljen. För sina insatser hedrades han också genom att utses till hedersdoktor vid både Chalmers tekniska högskola och Medicinska fakulteten vid Göteborgs universitet.

1985 gick Alf Åkerman i pension från banken men fortsatte med samma kraft sitt arbete i styrelser, stiftelser och organisationer.

Alf Åkerman hade ett mycket brett engagemang på de mest skilda områden i näringsliv och samhälle. Han hade en omvittnat klar blick för vilka insatser en god samhällsutveckling krävde, och han engagerade sig helhjärtat för att driva igenom många nya satsningar i Västsverige. Hans anseende var grundmurat, och han betraktades som en krävande men högt respekterad chef och ledare. Han har liknats vid en västs-

vensk landsfader, pådrivande, energisk och välstrukturerad med ett enastående minne och ett starkt sinne för väsentligheter. Trots sina många uppdrag tog han sig alltid tid att lyssna på och diskutera med enskilda företagare och entreprenörer. Lika uppskattad var han av de unga. Handelshögskolans studentkår valde honom exempelvis som ordförande i sitt nybildade konsultbolag året före hans bortgång.

Alf Åkerman var en allmänbildad person, som vid sidan av naturvetenskapliga, ekonomiska och industriella frågor var mycket intresserad av historia, mineralogi, fotografi och musik, främst klassisk sådan och gärna italiensk opera. Han tillbringade mycken tid under studieåren i Stockholm hos den legendariske musikhistorikern Tobias Norlind med att studera Beethovens verk. I ungdomen spelade han saxofon, och under studieåren sjöng han i Akademiska kören på KTH. Han var också en stor vin- och matälskare.

Alf Åkerman slutade mitt i steget, mitt uppe i ett aktivt och intellektuellt stimulerande liv.

Ett varmt tack till Marianne L.-Bergström för ovärderlig hjälp
vid utarbetandet av denna minnesteckning.

Minnestal vid Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets i Göteborg
årshögtid 2000.

OLOF RYDBECK

Foto: J.-O. Yxell

Olof Rydbeck

1911–1999

Minnesteckning

av

BERNT RÖNNÄNG

Professor emeritus OLOF RYDBECK, ledamot av Kungl. Samhället alltsedan 1945 och dess ordförande 1961, avled den 27 mars 1999. Med honom har en förgrundsgestalt inom sitt vetenskapsområde både på Chalmers och internationellt gått ur tiden.

Olof Erik Hans Rydbeck föddes den 12 februari 1911 i Greifswald. Hans föräldrar var konstnären Thure Rydbeck och dennes hustru Gertrud, f. Bendz. Olof växte upp i det akademiska Lund och det kulturliberala Göteborg och blev efter studierna vid Samskolan i Göteborg och Tekniska gymnasiet i Malmö civilingenjör i elektroteknik och teknik fysik vid Kungl. Tekniska högskolan år 1937. De fortsatta studierna som forskningsassistent och Gordon McKay Fellow vid Harvard University i USA avslutades med en Doctor of Science-grad. Därmed inleddes en mer än 50-årig internationellt uppmärksammas forskningsverksamhet rörande radiovågors fysik och elektronik – en forskning tidigt inspirerad genom vänskap och kollegialt samarbete med många av Harvard's stora vetenskapsmän från G.W. Pierce, kristalloscillatorns uppfinnare, till H.H. Aikens, som byggde Harvard's första dator, och också med nödvändigt starkt stöd från en rad kända mecenater i Sverige. Med den fysikaliska och elektrotekniska forskningen som grund växte så småningom Olof Rydbecks djupa intresse för och forskning inom radioastrofysiken och kosmologin fram.

Efter återkomsten till Sverige år 1940 erbjöds han tjänsten som docent i tillämpad elektronfysik. Han var professor vid Chalmers i radioteknik 1945–48, i elektronik 1948–63 och i teoretisk elektronfysik 1963–79. Med åren inriktades intresset alltmer mot radioastronomi, rymdfysik och kosmologi. På Chalmers grundade han institutionen för teleteknik och elektronik, med ett jonosfär- och norrskensobservatorium i Kiruna samt det första radioobservatoriet i Askim, söder om Göteborg. Av detta blev sedermera den stora Chalmersinstitutionen för elektronik och det välkända Onsala Rymdobservatorium på Råö, vars chef han

var i trettio år. Genom Rydbecks entreprenörsanda och vetenskapliga ledarskap nådde observatoriet ställningen som en av Sveriges internationellt mest kända vetenskapliga institutioner.

Men Rydbeck var inte mindre känd utomlands för sina fundamentala vetenskapliga bidrag till radiovetenskapens, telekommunikationsteknikens och elektronikens utveckling. Efter inbjudan var han vid flera tillfällen Distinguished Visiting Professor vid många av USA:s främsta universitet, däribland Cornell University, Pennsylvania State University, California Institute of Technology och University of Massachusetts. Han var ledamot av ett flertal vetenskapsakademier inom och utom landet och uppmärksammades med en rad vetenskapliga utmärkelser, däribland hedersdoktorat i Sverige, Norge och USA. Raden av utmärkelser inleddes 1945 med Polhemsmedaljen i guld för avhandlingen *On the Propagation of Radio Waves*, som för första gången beskrev en fullständig och enhetlig matematisk behandling av en elektromagnetisk vågs fortplantning runt jorden med hänsyn tagen både till jonosfären och till jordens ändliga ledningsförmåga. Denna skrift har blivit en klassiker inom sitt ämnesområde. Här finns hela det samspel som är grunden till Rydbecks mångsidiga framgångar som forskare, hans djupa naturvetenskapliga förståelse, blicken för den sköna och förklarande matematiken men också det starka ingenjörsmässiga engagemanget. Att med vacker matematik modellera vad som händer i växelverkan mellan radio- och mikrovågor och laddade partiklar i gaser eller fasta kroppar och i laboratoriet eller naturen jämföra teori med experimentella resultat har skapat den förståelse för en rad fenomen som är grunden till dagens elektroniska komponenter och radiokommunikation. Rydbeck har lämnat många värdefulla vetenskapliga och tekniska bidrag på dessa områden.

Efter invigningen av Onsalaobservatoriet på Råö den 24 juli 1955 kom Olof Rydbecks forskning att alltmer inriktas mot att utveckla nya tekniska system för studier av fenomenen i världsrymden. På Chalmers' elektronikinstitution utvecklades världsledande radiomottagare kylda till nära absoluta nollpunkten för att minimera naturens eget störande brus; på observatoriet byggdes under en tjugoårsperiod två stora, moderna radioteleskop. Genom Rydbecks entreprenörsanda skapades den extrema elektroniken och de stora radioteleskopen. Detta gav de tekniska förutsättningar som tillsammans med Olof Rydbecks djupa fysikkunskap inledde en enastående radioastrofysikalisk forskargärning. Otaliga veten-

skapliga artiklar har Olof Rydbeck som huvudförfattare, medförfattare eller inspiratör. De handlar om upptäckter av nya molekyler i vår Vintergata, om studier av och teorier kring förhållanden i Vintergatans moln av gas där stjärnor föds och dör, om kvasarer och svarta hål, men också om studier av vår egen planet med radioastronomisk teknik. Efterhand som hans medarbetare växte in i arbetet som självständiga forskare (femton av dem har till dags dato blivit professorer) tog Rydbecks intresse för kosmologi och partikelfysik överhanden. En av hans senare publikationer är en återblickande uppsats om de många årens forskning rörande de interstellära molekylerna. Drömmen om att upptäcka aminosyror i Vintergatans gasmoln gick dock aldrig i uppfyllelse.

Som lärare var Rydbeck en inspirerande kraftkälla och alltid före sin tid med att innefatta världsvetenskapens senaste landvinningar. Han var en karismatisk föreläsare med en utstrålning som skapade uppmärksamhet och fick åhörarna att lyssna om än inte alltid att förstå. Tid och rum försvann. Genom engagemanget fick vi åhörare alltid inspirationen att själva lära in. Han var en fordrande chef, som dock alltid krävde minst lika mycket av sig själv. En lärare och chef som visade en djup mänsklighet och ett intresse för oss elever och medarbetare, ett engagemang och intresse som ofta innefattade hela familjen. Olof Rydbeck har ingående berättat om sitt rika liv som vetenskapsman och civilingenjörsutbildare på Chalmers tekniska högskola i två fascinerande böcker, *Femtio år som rymdforskare och ingenjörsutbildare* (Chalmers 1991). Böckerna är mycket personligt hållna tidsdokument över en stor del av 1900-talets snabba utveckling inom elektrotekniken och då framför allt inom telekommunikationstekniken. Hans stora intresse för människor, för humanistiska och livsfilosofiska frågor kan skönjas genom hela verket. Han var i grunden humanist med en ständigt lika levande nyfikenhet och entreprenörsanda. Hans eget val av citat av Henri Poincaré i slutet av del 2 passar väl in på Olof Rydbecks hela

liv och forskargärning: "The scientist does not study nature because it

Foto: Jacky Leissner

Göran Axel-Nilsson

is useful to do so. He studies it because he takes pleasure in it; and he takes pleasure in it because it is beautiful ...”

Minnestal vid Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets i Göteborg
årshögtid 2000.

Blank

GÖRAN AXEL-NILSSON
1907–1999

Minnesteckning

av

JAN HULT

F.d. chefen för Röhsska konstslöjdmuseet i Göteborg, fil.dr GÖRAN AXEL-NILSSON avled den 25 april 1999. Han var ledamot av Kungl. Samhället sedan 1963 och dess ordförande 1987.

Göran Axel-Nilsson var född i Lund den 16 september 1907 som son till fil.dr Axel Nilsson och dennes hustru Bertha, f. Cavallin. Fadern var från dess öppnande 1916 intendent för Röhsska museet, vars olika föremål till stor del hade insamlats av honom själv. Efter studentexamen vid Latinläroverket i Göteborg återvände sonen Göran till Lund för studier i konsthistoria och nordisk arkeologi.

Vid Stockholms stadsmuseum fick han efter sin fil.kand.-examen anställning som amanuens, en tjänst som han sedan innehade i 15 år. Under denna tid inledde han en omfattande verksamhet som författare i konstvetenskapliga och kulturhistoriska tidskrifter. Bland dessa märks främst *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*; tidskriften *Rig*, utgiven av Föreningen för svensk kulturhistoria, och *Samfundet S:t Eriks årsbok*. Ämnesområdena växlade, men Stockholmsmiana dominerade. Som medarbetare i *Stockholms-Tidningen* skrev han om staden under pseudonymen Mårten Holk, en av Bellmans många bifigurer.

Han deltog också i dagsaktuella debatter i skilda ämnen med artiklar i *Socialdemokraten*, *Stockholms-Tidningen*, *Svenska Dagbladet* och

Sydsvenska Dagbladet. Tidigt tog han klar ställning mot nazismen. En

Ragnan Fänge

bibliografi som utgavs till hans 75-årsdag upptog 168 tryckta arbeten. Vid hans bortgång hade antalet ökat till över 200. Genom all denna verksamhet blev han en betydande folkbildare i en tradition som kan spåras till tillkomsten av Nordiska museet.

Hans översättning av den amerikanske författaren Henry Wadsworth Longfellow's stora indianepos *The Song of Hiawatha* är också värd att nämnas.

Från 1946 finner man också *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* i förteckningen över Göran Axel-Nilssons publikationer. Han hade året innan tillträtt som chef för Röhsska museet, en tjänst som han skulle komma att inneha till sin pensionering 1972. Under dessa 27 år tog han initiativ till en rad uppmärksammade evenemang. Utställningar av bl.a. nordiskt konsthantverk omväxlade med moderna franska gobelänger, fransk medeltidsarkitektur i bild, kinesiska gravfigurer från Han, Tang och Ming, modernt Muranoglas och gammalt Göteborgssilver. I anslutning till utställningarna anordnades också välbesökta föreläsningar.

Genom om- och tillbyggnader kunde museet svara mot det alltmer ökande intresset för design och konsthantverk. Under sin tid som museichef hann Göran Axel-Nilsson även ansvara för renoveringsarbete vid Gunnebo slott liksom vid Börsen, Chalmersska huset, Dicksonska villan och Wernerska villan i Göteborg.

Trots dessa många krävande uppgifter fullföljde han nu sitt tidigare påbörjade stora konst- och arkitekturhistoriska forskningsarbete med doktorsavhandlingen *Dekoratív stenhuggarkonst i yngre Vasastil*, som han försvarade vid disputation vid Göteborgs högskola 1950.

Ytterligare ett stort projekt, likaledes påbörjat under Stockholmstiden, var en genomarbetad större studie av fältherren Jacob De la Gardies ståtliga 1600-talspalats *Makalös*, en gång beläget i nuvarande Kungsträdgården i Stockholm men nedbrunnet år 1825. Stadsmuseet, som beslutat att tillverka en modell av palatset, hade gett den unge amanuensen i uppdrag att leta fram underlag i form av dåtida bilder och beskrivningar. Modellen, som stod färdig 1939, kom sedan att inspirera Göran Axel-Nilsson till att också historiskt dokumentera det försvunna palatset i en utförlig monografi. Denna utkom 1984; han hade då fyllt 76 år.

Vid denna tid var han redan i fullt arbete med nästa större undersökning. Den gällde Lunds domkyrkas medeltida, senare nästan helt försvunna skattsamling med relikier och relikvarier, och den presen-

terades i kortfattad form i det tal varmed han vid Kungl. Samhällets årshögtid 1988 nedlade sitt presidium. Året därpå publicerades arbetet i sin helhet i Kungl. Samhällets *Acta*-serie under titeln *Thesaurus Cathedralis Lundensis*, en beundransvärd prestation av den 82-årige författaren.

Hans sista tryckta arbete behandlade ett par medeltida föremål i Statens Historiska Museum, som länge gått under benämningen ”Sankt Olavs hjälm och sporrar”. I en 50-sidig uppsats, utgiven av Kungl. Samhället året före hans bortgång och baserad på stilhistoriska jämförelser, argumenterar han för en hypotes om att hjälmen och sporrarna en gång kan ha tillhört Sten Sture d.ä.

Ytterligare ett arbete, *Sanctus Laurentius patronus Ecclesiae Lundensis*, en sammanställning av ett rikt text- och bildmaterial om bevarade och omnämnda Laurentiusminnen i Lunds domkyrka, förelåg i ett ännu ej avslutat manuskript vid hans bortgång.

Sina tankar och förmodanden om händelser 500 år före vår egen tid uttryckte den 90-årige Göran Axel-Nilsson med hjälp av sin egen persondator. Han var förstas sedan länge van att hantera sin gamla skrivmaskin men var ändå nyfiken på detta nya författarhjälpmedel, som alla talade om. Nu fann han det lättare och roligare att arbeta, och så förstod han att det kunde bli bråttom att hinna med allt han ville skriva. Så kom denne genuine humanist att ge sig i kast med det nyaste nya av teknik.

En skada i tidig barndom gjorde att han fick leva med två käppar. Det hindrade honom inte från att senare i livet ta sig fram, såväl i Göteborg som på åtskilliga resor i Skåne och i Danmark, med en ”shopper”, en trehjulig moped. Hans hustru Hélène hade en likadan. Många glada leenden brukade ofta möta dem från andra trafikanter.

Detta leder mina tankar till den holländske historikern Johan Huizingas uttryck *homo ludens* – den lekande människan. De båda var nog just lekande människor.

Minnestal vid Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhällets i Göteborg
årshögtid 2000.

Blank

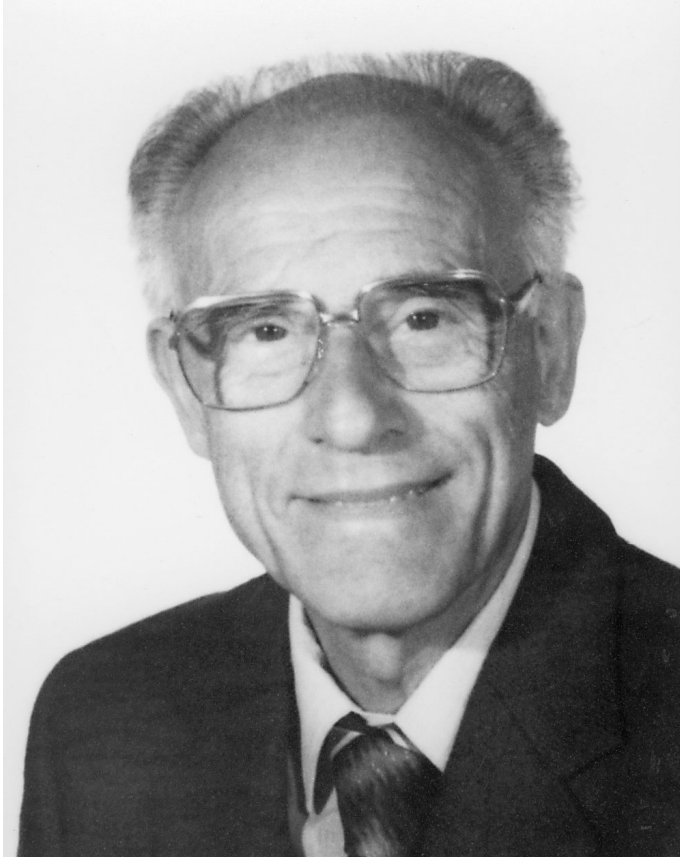

RAGNAR FÄNGE
1920–1999

Minnesteckning

av

STEFAN NILSSON

Art Stene

Professor emeritus RAGNAR FÄNGE, ledamot av Kungl. Samhället sedan 1966 och dess ordförande 1990, avled den 27 april 1999 i en ålder av 79 år.

Sture Ragnar Fänge föddes i Lund den 27 mars 1920 som son till lektor Brynolf Fänge och dennes hustru Gunborg, f. Andersson. Han härstammade från nordvästra Skåne, där flera av släktingarna var skeppare och seglade på de sju haven. När han var tio år flyttade familjen till Karlstad, där han började på läroverket. I en uppsats som publicerades 1994 i *Fårbenet*, en skrift för läroverkets kamratförening, beskriver Ragnar själv sina intryck från tiden i realskola och gymnasium. Som medlemmar av skolföreningen Aves fick de naturvetenskapligt intresserade eleverna chans att kvällstid självständigt utveckla sina talanger i kemilaboratoriet, och ibland inbjöds föredragshållare. Ett år hade Ragnar ansvaret för "museet", läroverkets naturhistoriska samlingar, som var öppna för allmänheten två timmar varannan söndag.

Ragnar var redan under skoltiden en flitig gäst vid de naturvetenskapliga hyllorna på biblioteket. Hans stora kärlek till böcker och bibliotek kom att stå sig hela livet, och i sin uppsats förvånas han över hur dagens gymnasister klarar sig utan välfyllda referensbibliotek på skolorna. Han avslutar sin uppsats: "Tillbakablickande känner jag respekt för lärarna. De ansträngde sig för att ge kunskaper, som behövs för att förstå sammanhangen i naturen. De vårdade samlingar, höll vetenskapens låga brinnande och förde vidare entusiasm och kärlek till naturen." Sådan entusiasm och kärlek till naturen kom också att prägla Ragnars liv och gärning.

Efter sin studentexamen 1939 började Ragnar sina medicinska studier, med början i Uppsala och till en med.kand.-examen i Lund. Han övergav medicinen till glädje för zoologin och naturvetenskaperna. Universitetsstudierna skedde i Lund, där han 1953 disputerade som Sveriges

förste filosofie doktor i ämnet zoofysiologi. Avhandlingen hade titeln *The Mechanisms of Gas Transport in the Euphysoclist Swimbladder* och finns publicerad i *Acta Physiologica Scandinavica* vol. 30, suppl. 110 (1953). Simblåsans fysiologi kom att bli något av Ragnars ”varumärke”, och trots en lång rad andra intressen återvände han med jämna mellanrum till simblåsans fysiologi som författare av flera översiktsartiklar på enträgen begäran av det jämförande fysiologiska vetenskaps-samhället.

Ragnar Fänges doktorsavhandling kan i någon mån sägas spegla hans vetenskapliga förhållningssätt. De fysiologiska mätningarna vilar alltid på en trygg grund av anatomiska och histologiska iakttagelser, och inget delområde inom fysiologin har varit främmande för Ragnar. Sina anatomiska iakttagelser dokumenterade han tillsammans med sina minutiösa anteckningar genom skickligt gjorda skisser och bilder i marginalen eller mer arbetade tuschteckningar. Ragnar var under alla år en entusiastisk och gudabenådad mikroskopist, och även om utvecklingen av fotografiska tekniker så småningom kom att betyda alltmer för hans dokumentation litade han gärna till sina *camera lucida*-teckningar.

Simblåsans funktion innehåller element av cirkulationsfysiologi, respirationsfysiologi och förstås också kontrollsystemets funktioner och mekanismer, ett avsnitt som för övrigt upptar en rejäl del av avhandlingen. I studiet av detta kontrollsystem, delar av det autonoma nervsystemet, hämtade Ragnar sin inspiration från en annan namnkunnig zoolog, John Z. Young, som redan i början av 1930-talet genomförde studier av det autonoma nervsystemets funktioner hos hajfiskar och benfiskar. I sitt arbete använde Young ”farmakologiska verktyg” för att identifiera olika nervtyper och reda ut dessas funktion. Samma teknik använde Ragnar för att identifiera de nervbanor som reglerar blodflöde, mukosans rörelser och metabolismkontroll under gasfrisättning.

Efter uppnådd doktorsgrad och några docentår i Lund reste Ragnar som gästforskare till Knut Schmidt-Nielsens laboratorium i USA, där han bl.a. studerade reglering av saltbalansen i fåglar genom supraorbitala saltkörteln. Denna linje i Ragnars flora av forskningsområden kom att stå sig, och hans intresse för regleringen av blodets sammansättning utvecklades till undersökningar av såväl blodbildning och immunförsvar som jonreglering hos fiskar. En viktig tillämpning utvecklades senare tillsammans med en av hans doktorander i Göteborg, Åke Larsson, nu

professor i miljövetenskap vid Göteborgs universitet. Genom studier av blodets status kunde Ragnar, Åke och deras medarbetare dra långtgående slutsatser om effekter av miljöstörningar såsom organiska föroreningar och tungmetaller.

År 1959 tillträdde Ragnar Fänge professuren i zoofysiologi vid universitetet i Oslo. Under Oslotiden träffade han sin blivande hustru och livskamrat Else-Marie, som följde honom till Göteborg när han tillträdde den nyinrättade professuren i zoofysiologi år 1963.

Zoofysiologi vid Göteborgs universitet hade startat som en del av de fortbildningskurser i zoologi och botanik för lärare som anordnades under början av 1950-talet. De zoofysiologiska momenten hanterades sedan 1954 av Lars-Erik Sundell, zoofysiolog från Uppsala. Ragnar kom att utveckla sina vetenskapliga intressen parallellt med den redan pågående forskningen i neurobiologi (Anders Edström, professor i zoofysiologi vid Lunds universitet sedan 1976) och glattmuskelfysiologi (Jóhann Axelsson, sedermera professor i fysiologi vid Háskóli Íslands, Reykjavik).

Redan under sina forskarstudier arbetade Ragnar periodvis vid Kungl. Vetenskapsakademiens forskningsstation på Kristineberg vid Gullmarsfjorden. Här kom han i kontakt med ett av de mest ursprungliga ryggradsdjuret, pirålen (*Myxine glutinosa*), vars fysiologi han kom att studera ur många olika vinklar. Ragnar var en av redaktörerna för (och författarna till) boken *Biology of Myxine* (1963), och han var också en hyllad nestor vid det internationella pirålssymposium som ägde rum just på Kristineberg sommaren 1995. Från detta symposium publicerades boken *The Biology of Hagfishes* som ett steg i samma tradition. Under alla sina år som professor var Ragnar en trogen gäst på Kristineberg.

”I skuggan av stora träd kan inga blommor växa”, brukar det heta. Men trots att Ragnar med rätta kan betraktas som en rese inom sitt område sken solen genom grenarna för att ge ljus, värme och liv åt otaliga studenter, forskarstuderande och medarbetare, både direkta arvtagare till Ragnars huvudintressen och inom andra områden viktiga för ämnets fullkomlighet. Sedan den första disputationen i Göteborg 1969 har ämnet genererat drygt 60 doktorer, varav sex hunnit bli professorer och ytterligare 15 har antagits som docenter.

Jag tror inte det finns någon som hört Ragnar höja rösten i vrede. Han gav genom alla år som ledare för ämnet företräde åt viktigare saker